

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.04.079>
УДК 811.161.2'373:81

І.А. СИНИЦЯ, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: isynytsa@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6874-1740>

ІСТОРІЯ ТЕРМІНІВ АФІКС І ПРЕФІКС В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті здійснено спробу аргументувати виокремлення в межах українського історичного термінознавства історіографічного та історико-термінологічного спрямувань наукових досліджень. Систематизовано результати опрацювання українських наукових джерел XVI — XX ст. залежно від функціонування в них терміноназв на позначення афіксів і префіксів. Описано лексико-семантичні й акцентні варіанти цих термінів. Простежено становлення термінів афікс і префікс в українській мові.

Ключові слова: історичне термінознавство, термінологія словотворення, історія термінів, афікс, префікс.

Загальноновизнаною аксіомою є твердження про те, що стан розвитку термінологічної системи мови — показник розвиненості не лише наукового стилю, а й національної мови загалом. Не становить винятку й українська мова, розвиток термінології якої в різні періоди привертала увагу багатьох дослідників. Зважаючи на порівняно коротку історію українського термінознавства, що її більшість дослідників починають із другої половини XIX ст., можемо констатувати наявність на сьогодні вагомого теоретичного і практичного доробку в цій галузі лінгвістики. Закономірним явищем є процес паралельного осмислення, узагальнення і систематизації отриманих результатів. Підсумком такого узагальненого осмислення термінознавчих праць стало визнання мовознавцями сформованих двох взаємодоповнювальних «основних векторів наукових пошуків»: теоретичного

Цитування: Синиця І.А. (2024). Історія термінів *афікс* і *префікс* в українській мові. *Українська мова*, 4(92), 79—96. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.04.079>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

і прикладного термінознавства (Туровська, 2017, с. 213; Кочан, 2017, с. 94). Водночас науковці визнають і відносність такого поділу термінознавства, адже для більшості праць характерне поєднання теоретичних думок з їх практичним підтвердженням чи ілюструванням. Ми ж хочемо звернути увагу на історичний складник термінознавчих студій.

Що б не було об'єктом дослідження науковців-термінологів, яким би не був безпосередній предмет їхнього аналізу, вони обов'язково звертаються до історії вивчення чи то галузевої термінології, чи то окремої термінологійної групи або окремого терміна, чи то до історії розвитку наукових засад термінознавства, чи до історії питань організації термінологійної роботи тощо. В історичному термінознавстві як окремому напрямку його сучасного розвитку виокремлюємо такі два спрямування цих досліджень: 1) історіографійне, у межах якого вивчають історію організації роботи над випрацьовуванням, унормовуванням і популяризуванням різногалузевої наукової термінології; 2) історико-термінологійне (разом з історико-термінім), об'єктом вивчення якого є виникнення, поширення і функціонування як окремих термінів (історико-термінімне), так і терміносистем у різних наукових галузях (історико-термінологійне). Історіографійне спрямування докладно схарактеризовано у працях Г.Г. Холодного (Холодний, 1928), І.І. Огієнка (Огієнко, 1995), В.Л. Іващенко (Іващенко, 2013; Іващенко, 2015), І.А. Казимирової, Л.В. Туровської (Казимирова, Туровська, 2018), І.М. Кочан (Кочан, 2011; Кочан, 2017), Л.В. Туровської (Туровська, 2017) та ін.

Багато праць історико-термінологійного спрямування присвячено вивченню історії термінології різних наукових галузей (фізико-математичних, хімічних, біологічних, геологічних, сільськогосподарських, економічних, медичних тощо) та сфер людської діяльності. Це спрямування і мають на увазі дослідники, кваліфікуючи історичне термінознавство як окремий розділ термінознавства загалом, якісно новий етап якого розпочався з 80-х років ХХ ст. Серед його завдань називають вивчення історії розвитку галузевих терміносистем, історико-етимологічних та еволюційних особливостей термінів на шляху від прототермінів, передтермінів та спеціальної лексики до терміносистем, а також функційно-стильових особливостей прототермінологійних одиниць у писемних пам'ятках (Туровська, 2012, с. 68). Узагальнивши напрацювання досліджень з історичного термінознавства, виконаних упродовж ХХ — початку ХХІ ст., І.А. Казимирова виокремила такі їхні напрями: 1) історико-культурологічний (вивчення історико-культурних умов формування терміносистем); 2) регіональний історичний (аналіз спеціальної лексики писемних пам'яток певного регіону); 3) зіставний (порівняльне історичне дослідження спеціальної лексики різних мов); 4) історико-ономасіологічний (аналіз номінацій у сфері спеціальної лексики ХІ — початку ХХ ст.); 5) історико-семасіологічний (вивчення лексико-семантичних ознак спеціальних найменувань ХІ — початку ХХ ст.); 6) джерелознавчий (опис джерел спеціальної лексики попередніх періодів); 7) функційно-філологічний (з'ясування функційно-стильових особливостей спеціальної лексики в пам'ятках художньої літератури передсучасного періоду); 8) ког-

нітивно-історичний (визначення співвідношень між мовними одиницями й тими теоретичними і практичними знаннями, що пов'язані з ними, у процесі еволюції професійного знання) (Казимилова, 2013, с. 127). Такі характеристики праць цього спрямування переконують нас у доцільності їх самостійного вивчення, окремо від досліджень історіографічних.

Серед публікацій історико-термінологічного спрямування варто назвати як монографійні та дисертаційні праці Л.О. Симоненко (Симоненко, 1991), Т.А. Харитонової (Харитонова, 1992), Л.Д. Малевич (Малевич, 1999), Г.М. Дидик-Меуш (Дидик-Меуш, 2001), І.Р. Процик (Процик, 1999; Процик, 2004), Н.О. Яценко (Яценко, 2009), О.І. Курок (Курок, 2011), так і лексикографійні видання В.В. Левицького (Левицький, 1903), Г.М. Дидик-Меуш (Дидик-Меуш, 2008), Н.В. Пуряєвої (Пуряєва, 2001) та ін., де проаналізовано різногалузеву термінологію або спеціальну лексику певної сфери функціонування.

Особливе місце посідають дослідження мовознавчої термінології. Уже стали класикою лінгвістичних історико-термінологічних студій наукові праці І.І. Огієнка (Огієнко, 1908а; Огієнко, 1909), Т.В. Баймута (Баймут, 1958), Н.А. Москаленко (Москаленко, 1959), В.В. Німчука (Німчук, 1985) та ін. Традицію ґрунтовного вивчення історії мовознавчої термінології продовжили І.А. Ярошевич (Ярошевич, 2010), Д.Б. Якимович-Чапран (Якимович-Чапран, 2009; Якимович-Чапран, 2016), І.А. Казимилова (Казимилова, 2016), О.М. Горда (Горда, 2016), І.Р. Козелко (Козелко, 2019) та ін. Мовознавчі історико-терміні дослідження представлені, наприклад, публікаціями О.С. Масликової (Масликова, 2011), Р.О. Коци (Коца, 2011), І.Р. Козелко (Козелко, 2019а), О.О. Коляденко (Коляденко, 2013), Ю.А. Чернобров (Чернобров, 2020), І.А. Ярошевич (2017) та ін.

В історико-термінологічному напрямку нині працює група наукової термінології Інституту української мови НАН України, збираючи матеріал і формуючи засади для укладання історичного словника української лінгвістичної термінології. Таке саме спрямування має і пропонована стаття, **мета** якої — проаналізувати формування термінів на позначення афіксальних морфем в українських наукових текстах різного часу написання. Безпосереднім **предметом** аналізу є терміни, що називають мовні одиниці, які за своїми функційними можливостями стали базовими для словотворення, граматики загалом, а саме терміни *афікс*, *префікс* у їхньому діахронійно-синхронійному вимірі.

Терміни українського словотворення на різних етапах його розвитку й у різних аспектах дослідили та описали у своїх працях Л.О. Вакарюк, С.Є. Панцьо (Вакарюк, Панцьо, 2007), З.О. Валюх (Валюх, 2005), І.В. Денисовець (Денисовець, 2019), Н.А. Москаленко (Москаленко, 1959), Л.І. Пена (Пена, 2009) та ін. Ми ж поставили завдання в межах статті проаналізувати формування термінопонять, представлених сьогодні термінами *афікс* і *префікс*. Обидва терміни походять із латинської мови, тобто є запозиченнями. Постає запитання, якими ж термінами послуговувалися автори перших граматик і підручників української мови, яким терміноназвам вони

надавали перевагу: питомим чи чужомовним? Методом спрямованого вибирання зібрано термінний матеріал для подальшого лексико-семантичного аналізу, результати якого ми й хочемо запропонувати.

Сьогодні терміном *афікс* називають службову морфему, «наділену номінативним, вираженим у поєднанні з коренем, значенням або синтаксичними значеннями. Афікси мають тільки додаткове лексичне або граматичне значення, яке вони реалізують, приєднуючись до кореня, щодо якого займають у слові пре- або постпозицію» (УМЕ, с. 37—38). На відміну від кореневих морфем, афікс має асоціативне дериваційне значення, слугує засобом уточнення чи зміни лексичної та граматичної семантики під час творення слів чи словоформ. Дослідники наголошують на закритості класу афіксальних морфем, які, порівняно зі словами, лише відтворюють, а не створюють. Афікси мають певний склад фонем, що може варіюватися на морфемному стикові під впливом закономірностей певної мови, утворюючи аломорфи. Однією з класифікаційних ознак афіксальних морфем є фіксоване розташування відносно кореня. Фахівці зі словотворення до класу афіксальних морфем зараховують *префікс*, *суфікс*, *постфікс* (його називають ще аглютинативним суфіксом), *конфікс* (циркумфікс), *інфікс*, *трансфікс*. Виділяють також *амбіфікси* — афіксальні морфемі, що мають здатність прикріплюватися до твірної основи чи кореня як у препозиції, так і в постпозиції (англ. *outcome*, *come-out*). В аглютинативних мовах афікси виражають здебільшого одне значення, тобто вони однозначні, у флективних мовах можуть бути як однозначними, так і багатозначними (Селіванова, 2006, с. 49).

Етимологічно термін *афікс*, «очевидно, запозичений з французької мови; фр. *affixe* походить від лат. *affixus* «прикріплений», діеприкетника від *affigo* «прикріплюю, прибиваю», утвореного за допомогою префікса *ad-* «до-, на-, при-» від *figo* «вбиваю, встромляю» (ЕСУМ 1, с. 99).

У доступних для вивчення джерелах XVI — першої половини XIX ст. терміна *афікс* ми не знайшли. На межі XIX — XX ст. дослідники української мови послуговувалися терміном *додатки*, до яких зараховували *на́ростки* і *при́ставки*, що їх приєднують до чи після кореня. Із таким значенням уперше термін *додатки*, за нашими матеріалами, використали у своїй граматиці С.Й. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер¹, однак не додали до нього жодних коментарів і лише позначили наголос: «Пона́йбільше пень слів виводить ся що йно з ко́рinya через додátки та через зміну голосівóк...» (См.-Ст., Гарт., 1914, с. 34).

Перше визначення терміна *додатки* знаходимо в «Методичній граматиці рускої мови», укладеній В.М. Коцовським і І.М. Огоновським: «Додátки, додàні до ко́рєня напочáтку (зпéреду), зовуть ся при́ставки...; додàні до ко́рєня на кінці, зовуть ся на́ростки» (Коц., Огон., 1894, с. 15). Як загальну назву одиниць, що їх приєднують перед і після кореня, уживав цей

¹ Про історію граматики української мови, укладеної С.Й. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером, та відмінності між її трьома виданнями див., напр.: Кацімон, 2013.

термін і О.О. Попович у «Рускій граматиці для шкіл народних» (Попович, 1916, с. 11). Витлумачення цього термінопоняття ґрунтовані на принципі розташування додатків щодо кореня. Зауважимо також, що термін *додатки* вживали тільки у множині, що експлікує узагальнювальний характер цієї номінації стосовно термінів *приставка* і *на́ростки*.

Таке ж витлумачення терміна *додатки* подав і П.Ф. Залозний у «Короткій граматиці української мови», що й не дивно, адже в передмові до другого видання цієї граматики він на першому місці назвав «Методичну граматику рускої мови» В.М. Коцовського й І.М. Огоновського, якою «складаючи граматику ... найбільше користувався» (КГЗ, 1912, с. 4). Однак П.Ф. Залозний уже конкретизує *додатки* як «частини слова» і йде ще далі, актуалізуючи в поняттєвій структурі терміна й такий семантичний складник, як 'узагальнювальна назва' для кількох структурних одиниць, за допомогою яких «вितворюють» слова: «§ 2. Щоб витворити слова, додаємо зпереду кореня і після його частини слова, що зветься взагалі *додатки* (афікси)» (КГЗ, 1906, с. 6; КГЗ, 1912, с. 6; курсив — П.Ф. Залозного). Як бачимо, поряд з українським терміном П.Ф. Залозний кирилицею подав і його іншомовний відповідник. Цей факт є першим зафіксованим уживанням терміна *афікс* в українських граматичних працях, що констатувала в дисертації О.М. Горда (Горда, 2016, с. 92).

Якщо в першому і другому виданнях «Короткої граматики української мови» автор послуговувався терміном *додатки*, то в четвертому виданні натрапляємо на термін *доданки* з тим самим тлумаченням і наявним поряд у дужках чужомовним відповідником: «§ 2. Щоб утворити слова, додаємо зпереду кореня і після його частини слова, що зветься взагалі *доданки* (афікси)» (КГЗ, 1918, с. 3). Пояснення такої заміни знаходимо в «Передмові до четвертого видання»: «В перших двох виданнях я вживав граматичні термини переважно галицькі. Отже, в третьому виданні я замінив їх тими терминами, що ухвалила Комісія мови при Українському Т-ві Шкільної Освіти» (там само, с. 4).

В проаналізованих джерелах першу офіційну фіксацію чужомовного терміна *афікс* як відповідника українського терміна *доданок* подано в невеликому словнику російсько-українських термінів «Граматична термінологія і правопись, ухвалені комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві»: «Аффиксъ — доданок (а́фікс), муж. рід.» (Грамм. терм., 1917, с. 5). Обидва терміни *доданок* і *афікс* тут ужито в однині та в українській ортографії.

Далі термін *афікс* знаходимо у проєкті «Українського правопису» 1926 року (УП, 1926, с. 107, 112) та в «Українському правописі» 1929 року, а саме в російсько-українському й українсько-російському термінологійному словничку-додатку «Елементарна грамати́чна термінологія». Якщо у проєкті термін подано без наголосу, то у правописі 1929 року він має наголос, відмінний від сучасного: *Афі́кс* (УП, 1929, с. 88, 93).

Уживання терміна *афікс* також зафіксовано пізніше у праці «Грамматика української мови» П.К. Коваліва (Ковалів, 1946, с. 19) та в досліджен-

ні Т.В. Баймута «Історичний словник української граматичної термінології (автореферат)» (Баймут, 2014). П.К. Ковалів витлумачив *афікс* як «частину основи, що має додаткове значення», і кваліфікував *префікс* і *суфікс* як види афіксальних морфем (Ковалів, 1946, с. 19). Отже, термінопоняття *афікс* представлено в українських граматичних працях як його українськими варіантами *додатки*, *доданки*, так і чужомовним терміном *а́фікс* чи *афíкс*.

Зауважимо, що вже тоді в українській мовознавчій термінології була багатозначність терміна *додатки*, який уживали для називання одиниць словотворення і який також використовували в синтаксисі. Наприклад, у граматиці М. Осадци знаходимо терміносполуку *объясняющій додатокъ* (Осадца, 1862, с. 206), в О.Й. Партицького — *поясняющій додатокъ* (Партицький, 1873, с. 135), що їх автори вживали для пояснення слів, які додаються до підмета чи присудка і структурно розширюють речення, тобто називають синтаксичні одиниці.

Термін *доданок*, запропонований і введений комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві як відповідник терміна *аф-фікс*, уживаного в російській мові (див. цитату вище), не мав свого подальшого застосування у працях українських граматицистів, а став лише математичним терміном.

Отже, формування термінопоняття на позначення явищ, що входять до терміноконцепта АФІКС, засвідчило перевагу чужомовного терміна. Цілком можливо, що запропоновані граматицистами українські терміни на позначення цього поняття не були однозначними в лінгвістиці (*додаток*) або ж мали омоніми в інших галузях науки, зокрема в математиці (*доданок*).

Подальший розвиток термін *афікс* отримав у другій половині ХХ ст. Афіксами називають одиниці морфеміки та словотвору. Афіксальний словотвір став особливим об'єктом вивчення у працях І.І. Ковалика (Ковалик, 1958), Н.Ф. Клименко (Клименко, 1973), В.О. Горпинича (Горпинич, 1973), П.І. Білоусенка (Білоусенко, 1994), К.Г. Городенської (Городенська, 1981), Є.А. Карпіловської (Карпіловська, 1999), С.О. Соколової (Соколова, 2003) та ін. Термін *афікс* є загальною назвою для таких термінів, як *префікс*, *суфікс*, *конфікс*, *інтерфікс*, *постфікс*, *флексія* (або *закінчення*) (Ярошевич, 2010, с. 70). Серед афіксів усе частіше виокремлюють і флексію (закінчення), проте дискусійним досі є афіксальний статус інтерфікса (Селіванова, 2006, с. 49). Сьогодні синонімійними до терміна *афікс* є терміносполучення *афіксальний морф*, *морф афіксальний*, *морф службовий*, *морфема афіксальна*, *морфема службова* (Вакарюк, Панцьо, 2007, с. 26) тощо. Розмежовують такі види афіксів, як матеріальні і нульові, словотворчі, формотворчі і основотворчі, регулярні і нерегулярні (унікальні), продуктивні і непродуктивні (Селіванова, 2006, с. 49), а також активні і пасивні, багатозначні і однозначні, похідні і непохідні, живі і мертві, модифікаційні і мутаційні та ін. (Вакарюк, Панцьо, 2007, с. 26—33).

Цікава історія пошуку термінів для номінації сучасного термінопоняття *префікс*. Цей термін «запозичено з французької мови, очевидно, через польську; фр. *préfixe* «префікс» походить від лат. *praefixus* «прикріплений

спереду», пов'язаного з дієсловом *praefigo* «спереду прикріплюю; спереду вбиваю», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед-» від дієслова *figo* «вбиваю, втикаю; прикріплюю»; р. болг. м. пре́фикс, бр. прэ́фікс, п. вл. *pre-fiks*, ч. слц. *prefix*, схв. пре́фикс, слн. *prefiks*» (ЕСУМ 4, 2003, с. 567).

За визначенням Н.Ф. Клименко, «...префікс (лат. *praefixus*, від *praе* — спереду та *fixus* — прикріплений), приросток — афікс, розташований перед коренем або іншим префіксом, що приєднується до всього слова і виконує словотвірну і/або граматичну функцію. Термін у латинському написанні уперше (1889) вжив в українському мовознавстві Омелян Огоновський» (УМЕ, 2007, с. 542). І хоч в енциклопедії зафіксовано час першого вживання терміна *префікс* в українському мовознавстві, проте випрацювання термінопоняття для цієї мовної одиниці почалося раніше.

Термінопоняття *префікс* формувалося на основі його структурно-функційних особливостей. Його історію вивчали Н.А. Москаленко (Москаленко, 1959, с. 152), В.В. Німчук (Німчук, 1985, с. 66, 86, 127), Р.О. Коца (Коца, 2011), О.М. Горда (Горда, 2016, с. 104—110) та ін. За свідченнями В.В. Німчука, однією з перших терміназв, що номінує ці словотворчі одиниці, є *предлогъ*, який використовували для називання прийменників (Німчук, 1985, с. 66).

«Предлогъ есть часть слова нескланяема пре(д)лагаема всѣми слова частми, во сложеніи и сочиненіи», — так схарактеризовано цю частину слова у праці «Грамматика доброглаголиваго еллино-словенскаго языка» (Грамм. 1591, с. 297), що відома також під назвою «Адельфотес». До такого ж об'єднання двох частин мови вдався і Л. Зизаній, який у розділі «СѢ ПРЕДЛОЗѢ» кваліфікував *пре́логъ* / *пре́ло* як «часть слова не скланяема» і трохи далі продовжив: «СѢтъ же и нынѣ нѣкѣа части, гаже могѣтъ пре́логи нарицати, нѣ токмо въ сложеніи ѡпотребляемаа» (Грамм. 1596, с. 162). Як автори граматики 1591 р., так і Л. Зизаній, хоч і об'єднували ці мовні одиниці за їх незмінністю (нескланяема) в одну групу «*предлогъ*» (і, мабуть, це була для них основна ознака), проте розмежовували їх за функційною ознакою: «во сложеніи и сочиненіи» (1591), тільки деякі з них використовували «въ сложеніи» (1596). Уважаємо, що все-таки Л. Зизаній розрізняв групи прийменників за участю у словотворенні, принаймні виокремлював особливу групу, що бере участь у творенні (въ сложеніи) нових слів.

Так само серед прийменників виокремлював префікси Мелетій Смотрицький. Мовознавець описав прийменник як таку частину слова, що «инымъ частемъ сложенѣ и сочинителнѣ предлагаемаа» (Смотрицький, 1619, с. 382—383). Термін *предлогъ* на позначення префіксів уживав також М. Осадца, який у розділі «§.256. II. О предлогахъ (*praepositio*)» подав визначення: «Предлоги сѣтъ слова, котри ставляють са передъ има (сѣщест. прил. мѣстном. числ.), лбы в положеніи отношеніе поединокихъ слѣвъ межи собою докладнѣйше означити. Оувага. Всѣ предлоги вѣли первоначально нарѣчїамаи» (Осадца, 1862, с. 154). На відміну від попередників, М. Осадца пов'язував їх походження з прислівниками й акцентував увагу на значеннєвій функції прийменників-префіксів — уточнювати значення утворюваних слів

«докладнѣйше означити». Описуючи в § 422 способи творення «словъ зложеныхъ», одним із таких способів він назвав «черезъ доданье предлогѣвъ такъ ѡтдѣльныхъ такъ и не ѡтдѣльныхъ, черезъ що понатїє слова близше окрысламе са» (там само, с. 204). Кроком уперед до розбудови термінопоняття *префікс* також уважаємо поділ прийменників на «ѡтдѣльны» і «неѡтдѣльны»: «Неѡтдѣльны предлоги сѣтъ тїн, котри лише съ иными словами злѣчени значенье тыхъже близше окрыслають. Такїн предлоги сѣтъ пере, роз, воз, вз, вы, па, пра, н.пр. перелѣзти, розказати, вынайти, падѣль, прадѣдъ» (там само, с. 154).

Досить уживаною у другій половині ХІХ ст. була терміназва *приставка*, відома ще з граматики Й.І. Левицького (Львицькій, 1850, с. 56). Одним із перших описав приставку П.М. Дячан і подав її з наголосом *приста́вка*: «Найбѡльше естъ слѡвъ сложенныхъ зъ приложниковъ роздѣльныхъ и нероздѣльныхъ. Возьмѣмъ н.пр. слово: хѡдъ; зъ-ѡтси повстають: вхѡдъ, зѡхѡдъ, прихѡдъ, дѡхѡдъ; всхѡдъ, выхѡдъ, овхѡдъ, перехѡдъ и пр. Уч. Какъ называются такі прилѡжники при словотворенью? Шк. Такї прилѡжники называются при словотворенью приста́вкаю» (Дячан, 1865, с. 14).

З іншим наголосом цей термін уживав О.Й. Партицький у граматиці для галицьких шкіл: «До глагола рвати сѣ передѣ додаемо (приставляемо) рѡжни приїменники (вы, по, за, на, оу). Такї слова зовѣтъ са злѡженїи, а приїменники на передѣ злѡжнхъ словъ зовѣтъ са приста́вками» (Партицький, 1873, с. 122).

І П.М. Дячан, і О.Й. Партицький, визначаючи диференційні ознаки цих термінів, насамперед указували на їх функційне призначення — засіб словотворення: перший зазначав «при словотворенью», ілюструючи словотвірні функції *приста́вок* на прикладі творення іменників (Дячан, 1865, с. 14); другий сформулював описово на прикладі утворення дієслів (глагола), звернувши увагу і на місце у слові: «на передѣ злѡжнхъ словъ» (Партицький, 1873, с. 122). Намагаючись точно описати цю частину слова зі словотвірними функціями, П.М. Дячан ужив слово «прилѡжники», а О.Й. Партицький — «приїменники» (уважають, що він першим використав цей термін). Це свідчить про те, що обидва автори продовжували традицію попередніх граматистів, пояснюючи новий термін *приста́вки* / *приставки* з опертям на відому терміназву *предлогъ* / *приїменники* / *прилѡжники*.

Такий самий акцентний варіант терміна, як і в О.Й. Партицького, уживали С.Й. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер (См.-Ст., Гарт., 1914, с. 43), а В.М. Коцовський та І.М. Огоновський подали своє визначення: «Додатки, додані до кореня напочатку (зпѣреду), зовуть ся при́ставки...» (Коц., Огон., 1894, с. 15).

Без наголосу термін *приставка* вживав В.П. Науменко у праці, присвяченій описові фонетичних особливостей української мови (Науменко, 1889, с. 54). Без пояснень і з наголосом знаходимо цей термін і в граматиці О.О. Поповича (Попович, 1916, с. V).

Серед лексико-семантичних варіантів термінопоняття *префікс*, що їх уживали в середині ХІХ — на початку ХХ ст., але які не набули популярності, треба згадати такі: *частка* (Шашкевич, 1865, с. 14—15), *нарост* (Граматики, 1862, с. 67); *припона* (Огоновський, 1889, с. 51).

У цей період функціював і термін *приросток*. За нашими джерелами, уперше вживали термін *приростокъ* Ф. Шульц і О.М. Огоновський, описуючи граматичні особливості латинської мови в підручнику «Грамматика латинска для школь гимназіяльныхъ» (Огон., Шульц, 1874, с. 170). А вже в одноосібній граматиці 1889 р. О.М. Огоновський на позначення частин слова, що розташовані перед коренем, поряд із терміном *припона* подав його латинський відповідник *praefixa* (Огон., 1889, с. 51).

Так само вчинив і І.Г. Верхратський, який у газеті «Зоря» за 1892 р. у публікації «Замітки язикові» поруч із терміном *приростки* подав латинський відповідник *Praefixe*, зазначивши: «Від коренів творять ся пні слів, а до пнів додані ... приростки (Praefixe) надають доперва певне значіне виразам» (Лосун 1892, ч. 24: <https://zbruc.eu/node/57539>). Ці два терміни використав і В.Ю. Охримович: *приросток (praefix)* (Охримович, 1900, с. 5).

Термін *приросток* як лексико-семантичний варіант сучасного терміна *префікс* на початку ХХ ст. функціює в науковій мові М.П. Левицького (Левицький, 1918, с. 27), В.І. Сімовича (Сімович, 1921, с. 60), М.К. Грунського (Грунський, 1929, с. 9), О.П. Ізюмова (Ізюмов, 1931, с. 296), О.Н. Синявського (Синявський, 1931, с. 32) та ін. Проте варто зауважити, що І.І. Огієнко, аналізуючи історію української граматичної термінології і схвально оцінюючи доробок П.М. Дячана, його впровадження «народної» термінології, наводив як приклад термін *приростокъ*, а в дужках записував (*суффиксъ*) (Огієнко, 1908а, с. 108). На нашу думку, це свідчить про неточність і неусталеність спеціальної термінології, особливо з погляду відповідності чужомовних варіантів питомим термінаозвам.

Термін *префікс*, записаний кирилицею в українській ортографії, використано у граматиці та працях Є.К. Тимченка (Тимченко, 1917, с. 14), О.Б. Курило (Курило, 1925, с. 98), А.І. Вовка (Вовк, 1930, с. 121), С.С. Смеречинського (Смеречинський, 1932, с. 230), М.О. Станиславського (Станиславський, 1930, с. 206) та ін. Як паралельні терміни, подані поряд, *приросток (префікс)* уживали П.Й. Горєцький, І. Шаля (Горєцький, 1927, с. 43), Я. Неврлі (Неврлі, 1937, с. 22), О.Л. Панейко (Панейко, 1941, с. 557) та ін. Усі три терміни — *приставка, приросток, префікс* — у наукових працях використовували І.С. Нечуй-Левицький (Нечуй-Левицький, 1913, с. 27, 129), А.Ю. Кримський (Кримський, 1933, с. 2319), Я. Неврлі (Неврлі, 1937, с. 17, 18, 22) та ін. Тепер в українському термінознавстві вживають термін *префікс*, який цілком витіснив з наукового вжитку питомі українські варіанти.

Отже, проаналізовані джерела продемонстрували використання як питомих слів-термінів, що засвідчують пошуки граматистів потрібних для опису «народних» слів, так і чужомовних термінів. Спочатку використовували питомі слова, здатні передавати потрібну теоретичну інформацію мовою, зрозумілою її носіям. Зорієнтованість авторів перших граматики на пересічних мовців, переважно школярів, змушувала їх добирати слова, будувати речення так, щоб інформацію було сприйнято й усвідомлено. Згодом поширення теоретичних знань набуло таких виявів, що замкне-

ність граматик тільки на дидактичному аспекті могла спричинити замкненість наукової думки в межах науково-педагогічної спільноти країни. Доступ до результатів європейської думки, який багато українських науковців отримали під час навчання за кордоном, дав змогу ввести чужомовні терміни замість питомих.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Грам. 1591 — *Граматіка доброглаголиваго еллино-словенскаго языка*. (1591). <http://surl.li/xswauu> (дата звернення: 15.10.2024).

Грам. 1596 — Зизаній Л. (1980). *Граматика словенська*. Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В.В. Німчука. Київ: Наукова думка.

Грам. терм. — *Граматична термінологія і правопис, ухвалені комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві*. (1917). Київ: Друкарня Укр. Центральної Ради.

Граматки — Наські Граматки. (1862). *Южно-русский литературно-ученый вестник. Библиография, Сичень (январь)*, 64—82. Основа. <http://surl.li/uxzkbu> (дата звернення: 15.10.2024).

ЕСУМ — Мельничук О.С., Білодід І.К., Коломієць В.Т., Ткаченко О.Б. (ред.). (1982—2012). *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* Київ: Наукова думка.

КГЗ, 1906 — Залозний П. (1906). *Коротка граматика української мови*. Ч. 1. Полтава: Електрична друкарня Г.І. Маркевича.

КГЗ, 1912 — Залозний П. (1912). *Коротка граматика української мови*. Ч. 1. Київ: Друкарня А.І. Гросмана.

КГЗ, 1918 — Залозний П. (1918). *Коротка граматика української мови*. Ч. 1. Київ: Видавництво Ів. Самоненка.

Коц., Огон., 1894 — Коцовский В., Огоновский І. (уклад.). (1894). *Методична грамати́ка руско́й мови для IV класи шкіл 5- і 6-класових*. Львів.

Огон., Шульц, 1874 — Огоновській О., Шульц Ф. (1874). *Граматика латинська для шко́ль гимназія́льныхъ*. У Львовѣ.

Огон., 1889 — Огоновській О. (1889). *Граматика руского языка для шко́ль середнихъ*. Львовѣ.

См.-Ст., Гарт., 1914 — Смаль-Стоцький Степан, Гартнер Федір. (1914). *Граматика руської мови*. Відень.

УМЕ — *Українська мова. Енциклопедія*. (2007). Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана.

УП, 1926 — *Український правопис. (Проект)*. (1926). Харків: Державне видавництво України.

УП, 1929 — *Український правопис*. Вип. 1. (1929). Харків: Держ. вид-во України.

ЛІТЕРАТУРА

Баймут Т.В. (1958). Пути возникновения, развития и становления грамматической терминологии восточных славян. *Філологічний збірник Житомирського педагогічного інституту, присвячений 4-му Міжнародному з'їзду славістів*. Житомир.

Баймут Т.В. (2014). Історичний словник української граматичної термінології. *Вибрані наукові праці* (с. 173—202). Ніжин: Аспект-Поліграф.

- Білоусенко П.І. (1994). *Історія суфіксальної системи українського іменника (назви чоловічого роду)* [дис. ... докт. філол. наук]. Київ.
- Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. (2007). *Український словотвір у термінах: словник-довідник*. Тернопіль: Джура.
- Валюх З.О. (2005). *Словотвірна парадигматика іменника в українській мові*. Київ — Полтава: АСМІ.
- Вовк А. (1930). Дієслівні іменники ж.р. з наростком -к- в зіставленні з іншими дієслівними іменниками. *Збірник секції граматики української мови, 1*, 115—140.
- Горда О.М. (2016). *Становлення та розвиток словотвірної термінології в галицьких шкільних граматиках української мови (друга пол. XIX — поч. XX ст.)* [дис. ... канд. філол. наук]. Львів.
- Горецький П., Шаля І. (1927). *Українська мова. Практично-теоретичний курс*. Київ: Книгоспілка.
- Городенська К.Г., Кравченко М.В. (1981). *Словотвірна структура слова (відіменні деривати)*. Київ: Наукова думка.
- Горпинич В.О. (1973). *Теоретичні питання відтопонімного словотвору східнослов'янських мов*. Київ: Наукова думка.
- Грунський М. (1929). *Основи нового українського правопису*. Київ: Держрест «Київ-Друк».
- Денисовець І.В. (2018). Становлення та розвиток словотвірної термінології української мови у граматиках XVI — першої пол. XX ст. *Філологічні науки, 30*, 101—105.
- Дидик-Меуш Г.М. (2001). *Медицина номенклатура в пам'ятках української мови XVI—XVIII ст.* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Львів.
- Дидик-Меуш Г.М. (2008). *Українська медицина. Історія назв*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Дячань П. (1865). *Методична граMATика язика мало-русского*. Львів: Вь печатнѣ Ставропігійского Института.
- Івашенко В.Л. (2013). Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи. *Термінологічний вісник, 2(1)*, 5—20.
- Івашенко В.Л. (2015). Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри. *Термінологічний вісник, 3(1)*, 5—17.
- Ізюмов О. (1931). *Правописний словник*. Харків: Радянська школа.
- Казимиrowa І.А. (2013). Розвиток категорії когніотипу в історичному термінознавстві. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки, 34*, 126—129.
- Казимиrowa І.А. (2016). Українська лінгвістична термінологія в працях А.Ю. Кримського: традиції і новаторство. *Українська мова, 1*, 3—12.
- Казимиrowa І.А., Туровська Л.В. (2018). Академічне термінознавство: ретроспекція та перспективи розвитку. *Українська мова, 4*, 83—91.
- Карпіловська Є.А. (1999). *Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація*. Київ: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.
- Кацімон О.А. (2013). Загальні уваги до граматики української мови С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1893, 1907, 1914 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна, 35*, 142—145.
- Клименко Н.Ф. (1973). *Система афіксального словотворення сучасної української мови*. Київ: Наукова думка.
- Ковалик І.І. (1958). *Вчення про словотвір: словотворчі частини слова*. Вип. 1. Львів: Видавництво Львівського ун-ту.
- Ковалів П. (1946). *ГраMATика української мови*. Мюнхен: Друкарня Дмитра Сажина.
- Козелко І.Р. (2019а). Терміни на позначення займенника та його розрядів у граматичній терміносистемі Василя Сімовича. *У вимірах слова: зб. наук. праць на пошану професора Ірини Кочан (с. 142—149)*. Львів — Дрогобич.
- Козелко І.Р. (2019б). *Лінгвістична термінологія В. Сімовича в контексті граматики кінця XIX — першої половини XX століття* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Львів.

- Коляденко О.О. (2013). Термін *фрейм* у лінгвістиці. *Термінологічний вісник*, 2(1), 139—144.
- Коца Р.О. (2011). З історії поняття «префікс». *Лінгвістичні студії*, 23, 48—52.
- Кочан І.М. (2011). Українське термінознавство 1940—1950-х років. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*, 709, 74—78.
- Кочан І.М. (2017). Українське термінознавство сьогодні. *Studia philologica*, 9, 93—101.
- Курило О. (1925). *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ: Книгоспілка.
- Курок О.І. (2011). *Еволюція наукової думки про ґрунти (80-ті рр. ХІХ—ХХІ ст.)* [автореф. дис. ... докт. іст. наук]. Переяслав-Хмельницький.
- Львицький І. (1850). *Граматика языка русского въ Галициѣ, розложена на pytania и отъповѣди*. Перемишль.
- Левицький В. (1903). Начерк термінології хемічної. Тернопіль. *Відбитка зі Зб. Матем.-природопис.-лікар. секції Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові*, 9(3).
- Левицький М. (1918). *Українська граматика для самонавчання*. Ромни: Видавництво «Молодик».
- Лосун [Верхратський І.]. (1892). Замітки язикові. *Зоря*, 24, 472—474. <https://zbruc.eu/pode/57539> (дата звернення: 08.08.2024).
- Малевиц Л.Д. (1999). *Становлення і розвиток української гідромеліоративної термінології* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Київ.
- Масликова О.С. (2011). Терміни на позначення художніх тропів у працях М.С. Грушевського. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации*, 24(63), 4, 143—147.
- Москаленко Н.А. (1959). *Нарис історії української граматичної термінології*. Київ: Радянська школа.
- Науменко В. (1889). *Обзор фонетических особенностей малорусской речи*. Киев: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого.
- Неврлі Я. (1937). *Граматика й правопис української мови*. Ч. І. Фонетика й морфологія. Ужгород: Друкарня «Викторія».
- Нечуй-Левицький І. (1913). *Граматика Українського языка*. Ч. І. Етимологія. Київ: Друкарня Другої Артїлі.
- Німчук В.В. (1985). *Мовознавство на Україні в ХІV—ХVІІ ст.* Київ: Наукова думка.
- Огієнко І. (Митрополит Іларіон). (1995). *Історія української літературної мови*. Київ: Либідь.
- Огієнко І. (1908а). Історичний словник української граматичної термінології. *Записки Українського Наукового Товариства в Києві*, I, 94—129.
- Огієнко І. (1908б). *Українська граматична термінологія. Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її*. Київ: Друкарня І-ї Київської Друк. спілки.
- Огієнко І. (1909). *Історичний словник української граматичної термінології. Записки Українського Наукового Товариства в Києві*, IV, 49—89.
- Осацца М. (1862). *Граматика руского языка*. Львів: Въ печатни Инститѣта Ставропигійского.
- Охримович В. (1900). Про наголос в українсько-російській мові. *ЗНТШ*, 33, 1—64.
- Партицький О.О. (1873). *Граматика руска для ужитку в школах людових в Галичині*. Львів.
- Пена Л.І. (2009). Олекса Синявський про словотвір. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: *Лінгвістика і літературознавство*, XXI, 592—598.
- Попович О. (1916). *Руска граматика для шкіл народних*. Ч. II. До III читанки для 5 і 6 року науки. Відень.
- Процик І.Р. (1999). *Українська фізична термінологія другої половини ХІХ — першої третини ХХ століття* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Львів.
- Процик І.Р. (2004). *Українська фізична термінологія на зламі ХІХ—ХХ століть*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
- Пуряєва Н.В. (2001). *Словник церковно-обрядової термінології*. Львів: Свічадо.
- Селіванова О. (2006). *Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля.

- Симоненко Л.О. (1991). *Формування української біологічної термінології*. Київ: Наукова думка.
- Синявський О. (2018). *Норми української літературної мови*. Репринт з видання 1931 р. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Сімович В. (1921). *Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці*. Київ — Ляйпціг.
- Смеречинський С. (1932). *Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою)*. Харків: Радянська школа.
- Смотріцький М. (1979). *Грамматики Славенския правильное Сунтагма...* Єв'є: тип. Виленского братства. Підготував факсимільне видання 1619 р. В.В. Німчук. Київ: Наукова думка.
- Соколова С.О. (2003). *Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка.
- Станиславський М. (1930). Слова-скорочення в сучасній укрлітмові. *Збірник секції граматики української мови, 1*, 197—216.
- Тимченко Є.К. (1917). *Українська граматика*. Київ: Видавництво товариства «Час».
- Туровська Л. (2012). Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ — початку ХХІ ст. *Українська мова, 2*, 67—79.
- Туровська Л.В. (2017). Українське термінознавство: від зародження до сьогодення. *Одеський лінгвістичний вісник. Спеціальний випуск*, 211—214.
- Харитоновна Т.А. (1992). *Джерела філософської термінології*. Київ: Наукова думка.
- Холодний Г.Г. (1928). До історії організації термінологічної справи на Україні. *Вісник Інституту української наукової мови, 1*, 9—20.
- Чернобров Ю.А. (2020). Історія термінів на позначення способів передавання чужого мовлення в українському мовознавстві. *Українська мова, 3(75)*, 122—130. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.122>
- Шашкевич Г. (1865). *Мала граматика языка руского основана на пфдставі читанокъ для III и IV отряду шкфль головныхъ въ Цгсарствъ Австріи употребляемыхъ jako допомочна книга для оучительвъ и препарандфвъ*. Въ Вгдни.
- Якимович-Чапран Д.Б. (2009). *Лексика на позначення наукових понять з мовознавства у пам'ятках української мови XVI—XVII ст.* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Львів.
- Якимович-Чапран Д.Б. (2016). Внесок авторської спілки Адельфотес в українське термінотворення кінця XVI—XVII ст. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології, 842*, 165—170.
- Ярошевич І.А. (2010). *Українська морфологічна термінологія ХХ — початку ХХІ ст.* Київ: Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана.
- Ярошевич І.А. (2017). Лексико-семантичні відношення в системі термінів на позначення понять українського дієслова (ретроспективний огляд). *Термінологічний вісник, 4*, 117—123.
- Яценко Н.О. (2009). *Формування назв військового одягу в українській мові*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

Статтю отримано 28.10.2024

LEGEND

Грам. 1591 — *Grammar of the good-verbal Hellenic-Slovenian language*. (1591). Retrieved October 15, 2024 from <http://surl.li/xcwauu> (in Old Ukrainian).

Грам. 1596 — Zyzanii, L. (1980). *Slovenian Grammar*. Preparation of the facsimile edition and research of the monument of V.V. Nimchuk. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Грам. терм. — *Grammatical terminology and spelling, approved by the language commission at the Ukrainian Society of School Education in Kyiv*. (1917). Kyiv: Drukarnia Ukr. Tsentralnoi Rady (in Ukrainian).

- Граматки** — Nas'ki Gramatki. (1862). *South-Russian literary-scientific herald. Bibliography, Sichen (January)*, 64—82. Osnova. Retrieved October 15, 2024 from <http://surl.li/uxzkbv> (in Ukrainian).
- ЕСУМ** — Melnychuk, O.S., Bilodid, I.K., Kolomiets, V.T., & Tkachenko, O.B. (Eds.). (1982—2012). *Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 vols.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- КГЗ, 1906** — Zaloznyi, P. (1906). *Short grammar of the Ukrainian language*. Part 1. Poltava: Elektrychna drukarnia H.I. Markevycha (in Ukrainian).
- КГЗ, 1912** — Zaloznyi, P. (1912). *Short grammar of the Ukrainian language*. Part 1. Kyiv: Drukarnia A.I. Hrosmana (in Ukrainian).
- КГЗ, 1918** — Zaloznyi, P. (1918). *Short grammar of the Ukrainian language*. Part 1. Kyiv: Vydavnytstvo Iv. Samonenka (in Ukrainian).
- Коц., Огон., 1894** — Kotsovskiy, V. & Ogonovskiy, I. (Eds.). (1894). *Methodical grammar of the Russian language for 4th grade of 5th and 6th grade schools*. Lviv (in Ukrainian).
- Огон., Шульц, 1874** — Ohonovskiy, O., Shults, F. (1874). *Latin grammar for gymnasium schools*. Lviv (in Ukrainian).
- Огон., 1889** — Ogonovskiy, O. (1889). *Grammar of the Russian language for secondary schools*. Lviv (in Ukrainian).
- См.-Ст., Гарт., 1914** — Smal-Stotskyi, Stepan, & Gartner, Fedor. (1914). *Grammar of the Russian language*. Third revised edition. Vienna (in Ukrainian).
- УМЕ** — *Ukrainian language. Encyclopedia*. (2007). Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” im. M.P. Bazhana (in Ukrainian).
- УП, 1926** — *Ukrainian orthography*. (Project). (1926). Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukrainian).
- УП, 1929** — *Ukrainian orthography*. (1929). Edition 1. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukrainian).

REFERENCES

- Baimut, T.V. (1958). Ways of emergence, development and establishment of the grammatical terminology of Eastern Slavs. *Philological collection of the Zhytomyr Pedagogical Institute dedicated to the 4th International Congress of Slavists*. Zhytomyr (in Russian).
- Baimut, T.V. (2014). Historical Dictionary of Ukrainian Grammatical Terminology. *Selected Scientific Works* (pp. 173—202). Nizhyn: Aspekt-Polihrاف (in Ukrainian).
- Bilousenko, P.I. (1994). *History of the suffix system of the Ukrainian noun (masculine names)* [Dis. ... Doct. philol. Sciences]. Kyiv (in Ukrainian).
- Chernobrov, Yu.A. (2020). The history of terms used to denote methods of transmitting foreign speech in Ukrainian linguistics. *Ukrainian language*, 3(75), 122—130. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.122> (in Ukrainian).
- Denysovets, I.V. (2018). The formation and development of word-formation terminology of the Ukrainian language in grammars of the 16th — first half of the 20th century. *Philological Sciences*, 30, 101—105 (in Ukrainian).
- Dydyk-Meush, H.M. (2001). *Medical nomenclature in monuments of the Ukrainian language of the XVI—XVIII centuries* [Autoref. Dis. ... Cand. philol. Science]. Lviv (in Ukrainian).
- Dydyk-Meush, H.M. (2008). *Ukrainian medicine. History of names*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Diachan, P. (1865). *Methodical grammar of the Ukrainian language*. Lviv: V pechatnie Stavropyhiiskoho Instituta (in Ukrainian).

- Horda, O.M. (2016). *Formation and development of word-forming terminology in Halychyna school grammars of the Ukrainian language (second half of the 19th — beginning of the 20th century)* [Autoref. Dis. ... Cand. philol. Science]. Lviv (in Ukrainian).
- Horetskyi, P., & Shalia, I. (1927). *Ukrainian language. Practical and theoretical course*. Kyiv: Knyhospilka (in Ukrainian).
- Horodenska, K.H., & Kravchenko, M.V. (1981). *Word-formation structure of a word (nominal derivatives)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Horpynych, V.O. (1973). *Theoretical issues of toponymic word formation in East Slavic languages*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Hrunskiy, M. (1929). *Fundamentals of the new Ukrainian orthography*. Kyiv: Derzhrest “Kyiv-Druk” (in Ukrainian).
- Ivashchenko, V.L. (2013). Historiography of terminology: metalanguage and structural subdivisions. *Terminological Bulletin*, 2(1), 5—20 (in Ukrainian).
- Ivashchenko, V.L. (2015). Periodization of the history of the formation of Ukrainian scientific terminology against the background of terminological activity in Ukraine: traditional dimensions. *Terminological Bulletin*, 3(1), 5—17 (in Ukrainian).
- Iziumov, O. (1931). *Orthographic dictionary*. Kharkiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Karpilovska, Ye.A. (1999). *Suffix subsystem of modern Ukrainian literary language: structure and implementation*. Kyiv: In-t movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Katsimon, O.A. (2013). General attention to the grammars of the Ukrainian language by S. Smal-Stotskyi and F. Gartner (1893, 1907, 1914). *Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”*. Series: *Philological*, 35, 142—145 (in Ukrainian).
- Kazymyrova, I.A. (2013). Development of the cognitotype category in historical terminology. *Scientific works of Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko. Philological Sciences*, 34, 126—129 (in Ukrainian).
- Kazymyrova, I.A. (2016). Ukrainian linguistic terminology in the works of A.Yu. Krymskyi: traditions and innovation. *Ukrainian language*, 1, 3—12 (in Ukrainian).
- Kazymyrova, I.A., & Turovska, L.V. (2018). Academic terminology: retrospection and development prospects. *Ukrainian Language*, 4, 83—91 (in Ukrainian).
- Kharytonova, T.A. (1992). *Sources of philosophical terminology*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Kholodnyi, H.H. (1928). To the history of the organization of terminological affairs in Ukraine. *Bulletin of the Institute of the Ukrainian Scientific Language*, 1, 9—20 (in Ukrainian).
- Klymenko, N.F. (1973). *The system of affixal word formation in the modern Ukrainian language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Kochan, I.M. (2011). Ukrainian terminology of the 1940s—1950s. *Bulletin of the National Lviv Polytechnic University. Series: Problems of Ukrainian Terminology*, 709, 74—78 (in Ukrainian).
- Kochan, I.M. (2017). Ukrainian terminology today. *Studia philologica*, 9, 93—101 (in Ukrainian).
- Koliadenko, O.O. (2013). The term frame in linguistics. *Terminological Bulletin*, 2(1), 139—144 (in Ukrainian).
- Kotsa, R.O. (2011). From the history of the concept of “prefix”. *Linguistic Studies*, 23, 48—52 (in Ukrainian).
- Kovaliv, P. (1946). *Grammar of the Ukrainian language*. Munich: Drukarnia Dmytra Sazhyna (in Ukrainian).
- Kovalyk, I.I. (1958). *The doctrine of word formation: word-forming parts of a word*. [Issue 1]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu (in Ukrainian).
- Kozelko, I.R. (2019a). Terms for designating the pronoun and its categories in Vasyl Simovych’s grammatical term system. *In the dimensions of the word: coll. of science works in honor of Professor Iryna Kochan* (pp. 142—149). Lviv — Drohobych (in Ukrainian).
- Kozelko, I.R. (2019b). *Linguistic terminology V. Simovych in the context of grammars of the end of the 19th — the first half of the 20th century* [Autoref. Dis. Cand. philol. Science]. Lviv (in Ukrainian).

- Kurok, O.I. (2011). *The evolution of scientific thought about soils (80s of the 19th—21st centuries)* [Autoref. Dis. ... Cand. history Science]. Pereiaslav-Khmelnitskyi (in Ukrainian).
- Kurylo, O. (1925). *Notes on the Modern Ukrainian Literary Language*. Kyiv: Knyhospilka (in Ukrainian).
- Levytskyi, M. (1918). *Ukrainian grammar for self-study*. Romny: Vydavnytstvo “Molodyk” (in Ukrainian).
- Levytskyi, V. (1903). Outline of chemical terminology. *Ternopil Print from Coll. Mathematician, naturalist, doctor. of the Science section. t-va named after Shevchenko in Lviv*, 9(3) (in Ukrainian).
- Levytskyi, I. (1850). *Grammar of the Russian language in Galicia, divided into questions and answers*. Przemysl (in Ukrainian).
- Losun [Verkhtskyi, I.]. (1892). Linguistic notes. “*Zoria*”, 24, 472—474. Retrieved August 8, 2024 from <https://zbruc.eu/node/57539> (in Ukrainian).
- Malevych, L.D. (1999). *Formation and development of Ukrainian hydromelioration terminology* [Autoref. Dis. Cand. philol. Science]. Kyiv (in Ukrainian).
- Maslykova, O.S. (2011). Terms for marking artistic tropes in the works of M.S. Hrushevskiy. *Scholarly notes of the Tavrichesky National University named after YU. Vernadsky. Series: Philology. Social communications*, 24(63), 4, 43—147 (in Ukrainian).
- Moskalenko, N.A. (1959). *Essay on the history of Ukrainian grammatical terminology*. Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Naumenko, V. (1889). *Survey of phonetic features of the Ukrainian language*. Kyiv: Typohrafiia H.T. Korchak-Novytskoho (in Russian).
- Nevrlı, Ya. (1937). *Grammar and spelling of the Ukrainian language. Vol. I. Phonetics and morphology*. Uzhhorod: Drukarnia “Vyktoriia” (in Ukrainian).
- Nechui-Levitskyi, I. (1913). *Grammar of the Ukrainian Language. Vol. I. Etymology*. Kyiv: Drukarnia Druhoi Artili (in Ukrainian).
- Nimchuk, V.V. (1985). *Linguistics in Ukraine in the XIV-XVII centuries*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ohienko, I. (Metropolitan Hilarion). (1995). *History of the Ukrainian literary language*. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Ohienko, I. (1908a). Historical dictionary of Ukrainian grammatical terminology. *Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv*, I, 94—129 (in Ukrainian).
- Ohienko, I. (1908b). *Ukrainian grammatical terminology. Historical dictionary of Ukrainian grammatical terminology with a preface about the history of its development*. Kyiv: Drukarnia I-oi Kyivskoi Druk. spilky (in Ukrainian).
- Ohienko, I. (1909). Historical dictionary of Ukrainian grammatical terminology. *Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv*, IV, 49—89 (in Ukrainian).
- Okhrymovych, V. (1900). About stress in the Ukrainian-Russian language. *ZNTSH*, 33, 1—64 (in Ukrainian).
- Osadtsa, M. (1862). *Grammar of the Russian language*. Lviv: V pechatni Instituta Stavropihiiskoho (in Ukrainian).
- Partyskyi, O. (1873). *Russian grammar for use in folk schools in Galicia*. Lviv (in Ukrainian).
- Pena, L.I. (2009). Oleksa Sinyavsky on word formation. *Current problems of Slavic philology. Series: Linguistics and literary studies*, XXI, 592—598 (in Ukrainian).
- Popovych, O. (Ed.). (1916). *Russian grammar for public schools. Vol. II. To the 3rd reading book for the 5th and 6th year of science*. Vienna (in Ukrainian).
- Protsyk, I.R. (1999). *Ukrainian physical terminology of the second half of the 19th — the first third of the 20th century* [Autoref. Dis. Cand. philol. Science]. Lviv (in Ukrainian).
- Protsyk, I.R. (2004). *Ukrainian physical terminology at the turn of the XIX—XX centuries*. Lviv: LNU im. I. Franka (in Ukrainian).
- Puriaieva, N.V. (2001). *Dictionary of church and ritual terminology*. Lviv: Svichado (in Ukrainian).
- Selivanova, O. (2006). *Modern linguistics. Terminological encyclopedia*. Poltava: Dovkillia (in Ukrainian).

- Shashkevych, H. (1865). *A small grammar of the Russian language is based on the basis of readers for the III and IV groups of schools in the Austrian Empire and is used as an auxiliary book for teachers and trainers*. Vienna (in Ukrainian).
- Simovych, V. (1921). *Grammar of the Ukrainian language for self-study and as an aid to school science*. Kyiv — Leipzig (in Ukrainian).
- Smerechynskyi, S. (1932). *Essays on Ukrainian syntax (in connection with phraseology and stylistics)*. Kharkiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Smotrytskyi, M. (1979). *Slavonic Grammar correct Suntagma...* Yeve: Typ. Vylenskoho bratstva. Prepared a facsimile edition of 1619 by V.V. Nimchuk. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Sokolova, S.O. (2003). *Prefixal word formation of verbs in the modern Ukrainian language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Stanyslavskyi, M. (1930). Abbreviations in Modern Ukrainian. *Collection of the Ukrainian Grammar Section, 1*, 197—216 (in Ukrainian).
- Symonenko, L.O. (1991). *Formation of Ukrainian biological terminology*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Syniavskyi, O. (2018). *Norms of the Ukrainian literary language*. Reprint from the 1931 edition. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Turovska, L. (2012). Historical terminology in Ukraine at the end of the 20th — beginning of the 21st century. *Ukrainian language, 2*, 67—79 (in Ukrainian).
- Turovska, L.V. (2017). Ukrainian terminology: from the beginning to the present. *Odesa Linguistic Bulletin. Special issue*, 211—214 (in Ukrainian).
- Tymchenko, Ye.K. (1917). *Ukrainian Grammar*. Kyiv: Vydavnytstvo tovarystva “Chas” (in Ukrainian).
- Vakariuk, L.O., & Pantso, S.Ye. (2007). *Ukrainian word-work in the terms: vocabulary*. Ternopil: Dzhura (in Ukrainian).
- Valiukh, Z.O. (2005). *Word-formation paradigmatics of the noun in the Ukrainian language*. Kyiv — Poltava: ASMI (in Ukrainian).
- Vovk, A. (1930). Verbal nouns of the genitive case with the suffix -к- in comparison with other verbal nouns. *Collection of the section of the grammar of the Ukrainian language, 1*, 115—140 (in Ukrainian).
- Yakymovych-Chapran, D.B. (2009). *Vocabulary for the designation of scientific concepts from linguistics in monuments of the Ukrainian language of the XVI—XVII centuries* [Autoref. Dis. Cand. philol. Science]. Lviv (in Ukrainian).
- Yakymovych-Chapran, D.B. (2016). The contribution of the Adelfotes author's union to the Ukrainian terminology of the late 16th and 17th centuries. *Bulletin of the National Lviv Polytechnic University. Series: Problems of Ukrainian Terminology, 842*, 165—170 (in Ukrainian).
- Yarorshevych, I.A. (2010). *Ukrainian morphological terminology of the 20th — early 21st centuries*. Kyiv: Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana (in Ukrainian).
- Yarorshevych, I.A. (2017). Lexical-semantic relations in the system of terms for the designation of Ukrainian verb concepts (retrospective review). *Terminological Bulletin, 4*, 117—123 (in Ukrainian).
- Yatsenko, N.O. (2009). *Formation of names of military clothing in the Ukrainian language*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

Received 28.10.2024

Iryna Synytsia, Doctor of Sciences in Philology, Senior researcher,
Senior researcher in the Department of Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskyy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: isynytsa@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6874-1740>

THE HISTORY OF THE TERMS *AFFIX* AND *PREFIX* IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article attempts to argue for the separation of historiographical and historical-terminological directions of scientific research within the framework of Ukrainian historical terminology. This article is a sample of historical and terminological works. The source base of the research is the grammars of the Ukrainian language, scientific works on various linguistic issues. The purpose of the article is to analyze the process of formation of terms for affixal morphemes in Ukrainian scientific texts, primarily grammars, dictionaries, textbooks, and scientific publications. The immediate subject of analysis were the terms called linguistic units, which, thanks to their functional capabilities, became basic for word formation, morphemics and grammar in general, namely the terms *affix* and *prefix* in their diachronic-synchronic dimension. The author systematized the results of studying Ukrainian scientific sources of the 16th–20th centuries from the point of view of the function of term names to indicate affixes and prefixes. The analysis revealed that the term *affix* in the Ukrainian language was represented by the terms *додатки* and *доданки*. The lexical-semantic and accentual variants of the term *prefix* at different stages of language development were as follows: *предлогъ*, *приста́вка*, *приставка*, *ча́стка*, *на́рост*, *припо́на*, *препо́на*, *приро́сток*. The article traces the history of the formation of the terms *affix* and *prefix* in the Ukrainian language, recorded and confirmed the use of this or that term in the idiolect of a particular scientist. It is confirmed that the term *affix* was used for the first time by Petro Zalozny in the “Short Grammar of the Ukrainian Language” in 1906. The term *prefix*, written in Latin, was first used by Omelyan Ogonovskyi in his grammar in 1889, and by Ivan Verkhratskyi in 1892. The term *prefix*, written in Cyrillic in Ukrainian orthography, functions in Yevgeny Tymchenko’s grammar of 1907. The history of the development of certain terms is a fragment that illustrates the development of Ukrainian scientific thought.

Keywords: *historical terminology, terminology of word formation, history of terms, affix, prefix.*